

19.

**Ten system
dojeżdża nas
już teraz.
Feministyczne
narracje
o katastrofie
klimatycznej
w trakcie
Manif 2020**

Radosław Nawojski

“ Sugerowane cytowanie: Nawojski, R. (2022), *Ten system dojeżdża nas już teraz. Feministyczne narracje o katastrofie klimatycznej w trakcie manif 2020*, w: Jasiłowska, K., Pałasz, M. (red.), *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny glosem wielu nauk*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, s. 661–689. za512.uj.edu.pl

Praca powstała dzięki dofinansowaniu z subwencji Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego na realizację zadań badawczych doktorantów.

Od Radosława

Zajmuję się tematyką kryzysu klimatyczno-ekologicznego, ponieważ łączy ona w sobie różne problemy społeczne oraz rodzi nowe formy obywatelskiego działania. Gdy myślę o kryzysie klimatyczno-ekologicznym, to czuję jednocześnie złość i nadzieję. Najważniejsze wyzwanie dla ludzkości w obliczu kryzysu klimatyczno-ekologicznego stanowi, według mnie, globalne i zrównoważone podejście do przeciwdziałania mu, uwzględniające reprezentacje i doświadczenia grup społecznie marginalizowanych.

Radosław Nawojski

Socjolog, doktorant w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się studiami nad obywatelstwem i ruchami społecznymi. W pracy doktorskiej skupia się na badaniu ruchów kobiecych w Polsce oraz ich wpływu na praktykowanie i (re)definiowanie obywatelstwa. Współtworzy społeczne archiwum online *Nieposłuszne. Obywatelskie rewolucje w Polsce* oraz *Bunt Kobiet*; radek.nawojski@doctoral.uj.edu.pl.

**NISZCZ
PATRIARCHAT**

**NIE
PLANETĘ**

Ilustracja 1. „Niszcz patriarchy, nie planetę” – jedno z haseł widocznych na transparentach podczas wrocławskiej Manify 2020. Źródło: Opracowanie własne

Jesteśmy silne, razem silniejsze¹

Jest 8 marca 2020 r., na wrocławskim rynku rozpoczyna się Manifa pod hasłem: „Matka Ziemia, nie ojciec kapitalizm”. Wśród stałych haseł feministycznej walki w Polsce, takich jak: „Żądamy pełni praw reprodukcyjnych”, „Mamy dość”, „Jest opresja, jest opór”, „Miejsce kobiet jest w rewolucji”, na transparentach pojawiają się slogany nawiązujące do katastrofy klimatyczno-ekologicznej: „Niszcz patriariat, nie planetę”, „Carbon nara”. Pośród tłumu manifestantek i rytmicznych dźwięków bębnow wybrzmiewających w tle cztery osoby w krwistoczerwonych pelerynach i rękawiczkach oraz ciężkim teatralnym makiżażu rozpoczynają prawie dziesięciominutowy perfomans². W zwolnionym tempie poruszają ciałami, skupiając się przede wszystkim na ruchu rąk, a nieprzylegające części stroju powiewają na wietrze:

Jesteśmy w czerwieni. Ten kolor symbolizuje krew, która łączy nas ze wszystkimi gatunkami, gatunkami, które są ofiarami szóstego masowego wymierania. Milczymy. To niemy krzyk. To sposób na wyrażenie żalu i smutku, gniewu i rozpaczyny nad losem wszystkich stworzeń, w tym nas – ludzi, w obliczu umierania życia na Ziemi. Jesteśmy też przepelnieni miłością do wszystkich istot dzielących ten los. Wychodzimy na ulice, aby pokazać swój sprzeciw wobec bierności rządów i korporacji w obliczu zbliżającej się katastrofy klimatycznej. Nie obwiniamy ciebie ani żadnej innej jednostki za to, co robi, jak żyje i co je. Zapraszamy was do refleksji i wspólnego

- 1 Tytuły podrozdziałów – poza drugim i ostatnim – są hasłami skandowanymi lub pojawiającymi się na transparentach w trakcie analizowanych wystąpień demonstracyjnych.
- 2 To czerwone wdowy – Red Rebel Brigade, zob. Łukasiak, L., Czyżewska, B. (2020), *Red Rebel Brigade: Kim są czerwone wdowy na protestach?*, Vogue: [vogue.pl/g/10164/red-rebel-brigade-kim-sa-czerwone-wdowy-na-protestach](https://www.vogue.pl/g/10164/red-rebel-brigade-kim-sa-czerwone-wdowy-na-protestach) [dostęp: 4.09.2021].

**buntu przeciwko wymieraniu. Działając razem, możemy
zmienić ten system.**

(Manifestantka_Extinction Rebellion, Wrocław 2020)³

Narracje dotyczące szóstego wymierania i katastrofy klimatycznej stają się coraz istotniejszą ramą obywatelskich mobilizacji. Impulsem do wzmożonego zaangażowania był raport Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC), w którym naukowcy ostrzegli, że pozostało 12 lat, by zapobiec tragicznym i nieodwracalnym skutkom podwyższenia globalnej temperatury Ziemi⁴. W odpowiedzi na poczucie braku odpowiedzialności rządzących, wciąż zauważalny w przestrzeni publicznej denializm klimatyczny oraz świadomość nadchodzących niebezpieczeństw związanych ze skutkami globalnego ocieplenia powstają nowe działające oddolnie grupy obywatelskie. Sprzeciw nastoletniej Szwedki – Greta Thunberg – wobec braku adekwatnej polityki klimatycznej Szwecji, który stał się zalążkiem inicjatywy Fridays for Future (Młodzieżowy Strajk Klimatyczny), a także narodziny Extinction Rebellion to wydarzenia, które otworzyły nowy rozdział w historii globalnych ruchów społecznych działających na rzecz środowiska⁵. Jego potencjał był

- 3 Wykorzystywane w tekście fragmenty przemówień z analizowanych demonstracji opisane są na podstawie informacji zawartych w przekazach audiowizualnych według schematu: imię_nazwa inicjatywy (jeśli się pojawia), miasto i rok wydarzenia. Jeżeli nie pojawiło się imię, to stosuję określenie „Manifestantka”.
- 4 IPCC (2018), *Global Warming of 1.5°C*, IPCC: ipcc.ch/sr15 [dostęp: 4.09.2021].
- 5 Zob. Doherty, B. i in. (2018), *The „New” Climate Politics of Extinction Rebellion?*, openDemocracy: opendemocracy.net/en/new-climate-politics-of-extinction-rebellion [dostęp: 4.09.2021]; Holmberg, A., Alvinus, A. (2020), *Children’s Protest in Relation to the Climate Emergency. A Qualitative Study on a New Form of Resistance Promoting Political and Social Change*, „Childhood”, 27 (1); Martínez García, A.B. (2020), *Constructing an Activist Self. Greta Thunberg’s Climate Activism as Life Writing*, „Prose Studies”, 41 (3).

szczególnie widoczny we wrześniu 2019 r., gdy w Globalnym Strajku w ponad 150 krajach wzięło udział kilka milionów osób⁶.

Priorytetami klimatycznego aktywizmu są propagowanie wiedzy na temat zagrożeń związanych z globalnym ociepleniem, wywieranie wpływu politycznego, a przede wszystkim żądanie natychmiastowych zmian systemowych⁷. Takie działania widać również w Polsce – często podejmuje je młodzież, dotąd nieobecna na taką skalę w ruchach społecznych. Po bezprecedensowej mobilizacji obywatelskiej, której wzrost widać wyraźnie od 2016 r., kiedy to odbyły się pierwsze Ogólnopolskie Strajki Kobiet i czarne protesty⁸, okazuje się, że to kobiety stają na linii frontu. Tym razem są to przede wszystkim młode obywatelki, które przeważają wśród osób uczestniczących w demonstracjach na rzecz klimatu⁹. Przeciwwstawienie się bierności i nieadekwatnym działaniom instytucjonalnym łączą z feministyczną teorią i praktyką ruchów kobiecych. W ich działaniu można zaobserwować rosnącą świadomość dotyczącą zazębiania się form wykluczenia i opresji oraz znaczenia orędownia za przeciwdziałaniem im. Inicjatywy,

W centrum zmagania o prawa kobiet i na rzecz klimatu znajdują się te same problemy strukturalnej opresji, dominacji i wyzysku.

- 6 Taylor, M. i in. (2019), *Climate Crisis. 6 Million People Join Latest Wave of Global Protests*, Guardian: theguardian.com/environment/2019/sep/27/climate-crisis-6-million-people-join-latest-wave-of-worldwide-protests [dostęp: 4.09.2021]; Chase-Dunn, C., Almeida, P. (2020), *Global Struggles and Social Change*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- 7 Zob. *Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*: msk.earth/postulaty [dostęp: 4.09.2021]; *Extinction Rebellion Polska*: extinctionrebellion.pl/pl/about-us [dostęp: 4.09.2021].
- 8 Zob. Kowalska, B., Nawojski, R. (2019), *Uwaga, uwaga, tu obywatelki! Obywatelstwo jako praktyka w Czarnych Protestach i Strajkach Kobiet*, w: Korolczuk, E., Kowalska, B., Ramme, J., Snochowska-Gonzalez, C. (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- 9 de Moor, J. i in. (red.) (2020), *Protest for A Future II. Composition, Mobilization and Motives of the Participants in Fridays for Future Climate Protests on 20–27 September, 2019, in 19 Cities around the World*. Stockholm: Swedish Research Council for Sustainable Development, FORMAS: gup.ub.gu.se/file/208059 [dostęp: 4.09.2019].

w których uczestniczą, dowodzą, że w centrum zmagania o prawa kobiet i na rzecz klimatu znajdują się te same problemy strukturalnej opresji, dominacji i wyzysku. Działaczki wykazują, że podejmowane dzisiaj działania mające przybliżyć nas do realizacji idei sprawiedliwości społecznej muszą obejmować uwrażliwienie na zmiany klimatu. Współczesne ruchy klimatyczne i kobiece to podobne do siebie zjawiska „połączone przez systemy, które starają się przekształcić, i wartości, którymi się kierują”¹⁰. Jednak nawet postępowe ruchy obywatelskie, w których to kobiety stanowią większość, odzwierciedlają wewnątrz dynamikę nierówności płciowych, które są obecne w społeczeństwach¹¹.

W rozdziale skupiam się na zrekonstruowaniu wizji i narracji dotyczących zagrożeń związanych z katastrofą klimatyczno-ekologiczną z perspektywy 3 feministycznych wydarzeń demonstracyjnych, które odbyły się marcu 2020 r. w ramach corocznych Manif. Poprzez analizę wygłoszonych w ich trakcie przemówień dążę do wskazania dyskursywnych ram przyczyn globalnego ocieplenia oraz jego społecznych konsekwencji. Jednocześnie poszukuję wyłaniających się w obywatelskim współdziałaniu idei lub projektów społecznych transformacji. Moim zdaniem tego typu badanie pozwala uchwycić ducha nowych opowieści ruchów społecznych, które powstają w opozycji do dominujących dyskursów medialnych i politycznych.

Feministyczne manifestacje – perspektywa badawcza

Manify są feministycznymi inicjatywami, które odbywają się corocznie w marcu w kilku największych polskich miastach. Ich początek sięga 2000 r., kiedy w Warszawie odbyła się pierwsza tego typu demonstracja, która przeszła pod hasłem: „Demokracja bez kobiet to pół demokracji”, zorganizowana przez wtedy powstałą i działającą do dziś nieformalną

10 Johnson, A.E., Wilkinson, K.K. (red.) (2020), *All We Can Save. Truth, Courage, and Solutions for the Climate Crisis*. New York: One World. Jeśli nie podano inaczej, tłum. R.N.

11 Smyth, I., Walters, L. (2020), „*The Seas Are Rising and So Are We!*” – *A Conversation Between Two Women in Extinction Rebellion*, „Gender & Development”, 28 (3).

inicjatywę Porozumienie Kobiet 8 Marca¹² (dalej jako PK8M). O tym początku przypominała jedna z obecnych członkiń grupy w trakcie tegorocznego wydarzenia:

Warszawska Manifa rusza dzisiaj już po raz dwudziesty pierwszy. I 20 lat temu zaczęło się od walki o dostęp do bezpiecznej i godnej aborcji. Ale w ciągu tego czasu Manifa stała się ruchem. Ruchem, który upomina się o każdą kluczową dla nas kwestię. I na przestrzeni lat chodziłyśmy w imieniu walki o edukację seksualną, o dostęp do antykoncepcji, o łatwy dostęp do aborcji, ale też solidaryzowałyśmy się w kryzysie, i chodziłyśmy po to, żeby zaprotestować przeciwko przemocy i przeciwko władzy.

(Florentyna_PK8M, Warszawa 2020)

Z roku na rok w demonstracjach w stolicy uczestniczy coraz więcej osób, a w kolejnych miejscowościach powstają lokalne komitety organizacyjne. W 2019 r. manifestacje przeszły ulicami parunastu polskich miast: Warszawy, Poznania, Katowic, Trójmiasta, Kielc, Lublina, Łodzi, Torunia, Wrocławia, Bydgoszczy, Krakowa i Rzeszowa¹³. W haśle przewodnim i manifestach ich organizatorki odwołują się do zróżnicowanych kwestii i problemów uznawanych w danym roku za najistotniejsze. Manify stały się dla różnych grup społecznie marginalizowanych przestrzenią do nagłośnienia systemowych trudności, z którymi zmagają się w Polsce. Izabela Desperak stwierdza, że „to dzięki Manifom przekaz

12 Zob. Desperak, I. (2013), *Płeć zmiany. Zjawisko transformacji w Polsce z perspektywy gender*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

13 Reiter, P. (2019), *Manifa 2019. „To my jesteśmy rewolucją. Dość litości dla przemocowych gości”*, Wysokie Obcasy: wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,24507489,manifa-2019-to-my-jestesmy-rewolucja-dosc-litosci-dla-przemocowych.html [dostęp: 4.09.2021].

równościowy i feministyczny dociera do szerszej publiczności, a udział w Manifie to aktywność niezależna od przynależności organizacyjnej – bywa niekiedy jedyną systematyczną formą udziału w ruchu kobiecym”¹⁴.

W tekście opieram się na badaniach protestów kobiet w Polsce, które realizuję od 2016 r.¹⁵ Prowadzę je poprzez kolekcjonowanie, archiwizowanie i analizę materiałów z wydarzeń demonstracyjnych, w tym przede wszystkim wygłaszanych w ich trakcie przemówień oraz skandowanych haseł¹⁶.

Wychodzę z założenia, że wydarzenia demonstracyjne to kluczowe performatywne przestrzenie sfery publicznej (oraz budowania kontrpublik), które umożliwiają uchwycenie zróżnicowania ruchów i inicjatyw obywatelskich, poruszanych przez nie problemów społecznych oraz momentów włączania nowych kwestii do politycznej agendy w szerszej perspektywie. Osoby uczestniczące w demonstracjach często redefiniują dominujące podstawy rzeczywistości politycznej lub im przeczą. W ten sposób wpływają na przesunięcie tego, co w danym momencie najmocniej porusza opinię publiczną, a za sprawą zwiększającej się liczby osób zaangażowanych i ich dalszych działań wprowadzają do tego dyskursu nowe zagadnienia. W ten sposób „wspólne działanie może stanowić ucieleśnioną formę podawania w wątpliwość pewnych

14 Desperak, I. (2013), *Płeć zmiany...*, s. 225.

15 Zob. Nawojski, R. (2019), *Nasza (bez)nadzieja. W poszukiwaniu utopii w obywatelskim współdziałaniu w trakcie Czarnych Protestów i Strajków Kobiet*, w: Slany, K. i in. (red.), *Utopie kobiet. 100 lat praw wyborczych kobiet (1918–2018)*. Kraków: wuj; Nawojski, R. i in. (2018), *The Black Protests. A Struggle for (Re)Definition of Intimate Citizenship*, „Praktyka Teoretyczna”, 30 (4).

16 Niektóre z archiwizowanych materiałów, jak fragmenty przemówień z demonstracji czy pojawiające się na nich hasła, udostępniane są w ramach internetowego archiwum oddolnych mobilizacji w serwisach społecznościowych Facebook (*Nieposłuszne. Obywatelskie rewolucje w Polsce*) oraz Instagram (*Bunt Kobiet*): *Nieposłuszne: [facebook.com/nieposluszne](https://www.facebook.com/nieposluszne)* [dostęp: 4.09.2021]; *nieposluszne: [instagram.com/nieposluszne](https://www.instagram.com/nieposluszne)* [dostęp: 4.09.2021].

nowych, jak również zakorzenionych, wymiarów dominujących ujęć tego, co polityczne”¹⁷.

Odwołuję się do Manif 2020, które w swym głównym haśle lub opisie bezpośrednio nawiązywały do zagadnień zmian klimatu. Na tej podstawie do analizy włączyłem demonstracje, które odbyły się w Warszawie, Wrocławiu i Trójmieście¹⁸. Zebrany materiał stanowiący audiowizualny zapis wydarzenia pozwolił na dokonanie transkrypcji wygłaszanych przemówień oraz skandowanych haseł. Całość dopełniły zdjęcia zamieszczone w serwisach społecznościowych i w mediach tradycyjnych, które pozwoliły rozszerzyć zbiór sloganów, a tym samym nakreślić pełniejszy obraz wydarzenia. Na ostateczny materiał empiryczny składa się 45 przemówień (19 z Wrocławia, 16 z Warszawy oraz 10 z Trójmiasta).

W procesie badawczym czerpię ze zbioru zasad i praktyk proponowanych do konstruowania teorii ugruntowanej, które określają sposób, w jaki osoby uczestniczące „konstruują znaczenia i działania w konkretnych sytuacjach”¹⁹. W pierwszym etapie analizy skupiłem się na kodowaniu wstępnym, którego efektem było stworzenie wielu kodów tematycznych, które z czasem, wraz z kolejnymi odczytaniem oraz porównywaniem relacji między kodami, łączyłem, tworząc szersze kategorie.

17 Butler, J. (2016), *Zapiski o performatywnej teorii zgromadzeń*. Tłum. Bednarek, J. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, s. 12.

18 Demonstracje przeszły też ulicami: Bydgoszczy, Krakowa, Kielc, Lublina, Łodzi i Katowic. Na zdjęciach z tych wydarzeń w serwisach społecznościowych widać transparenty odnoszące się do katastrofy klimatycznej. W przypadku Krakowa problem był obecny w przemówieniu przedstawicielki klimatu, oddolnej inicjatywy powstałej na Uniwersytecie Jagiellońskim – *klimatu*: [facebook.com/klimatUJ](https://www.facebook.com/klimatUJ) [dostęp: 11.01.2021]. W niektórych miejscowościach z powodu zagrożenia epidemicznego COVID-19 w 2020 r. odwołano Manifę.

19 Charmaz, K. (2006), *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage, s. 130.

Zmiana systemu, nie klimatu

Manifowe demonstracje, które odbyły się w Trójmieście, Warszawie i Wrocławiu przeszły pod hasłem bezpośrednio odnoszącym się do katastrofy klimatyczno-ekologicznej. W ich trakcie wybrzmiały głosy przedstawicielek_li różnych grup i inicjatyw obywatelskich w sprawie kwestii związanych z postępującą zmianą klimatu. Tematykę tę podejmowały zarówno osoby niezrzeszone, jak i przemawiające w imieniu:

1. Organizacji i inicjatyw bezpośrednio związanych z klimatem (Obóz dla klimatu – Warszawa, Wrocław; Extinction Rebellion – Wrocław; Stowarzyszenie Solidarności Globalnej – Wrocław),
2. Organizacji i inicjatyw kobiecych (Sex Work Polska – Warszawa, Trójmiasto; Porozumienie Kobiet 8 Marca – Warszawa; TAK Trójmiejska Akcja Kobieta – Trójmiasto; Manifa – Wrocław),
3. Partii politycznych (Partia Zieloni – Trójmiasto),
4. Związków zawodowych (Inicjatywa Pracownicza – Warszawa)²⁰.

xxi Warszawska Manifa, która przeszła ulicami stolicy 8 marca 2020 r., odbyła się pod hasłem bezpośrednio łączącym kwestie praw kobiet i klimatu: „Feminizm dla klimatu, klimat na antykapitalizm”. Uzasadnienie wyboru tego wzajemnego powiązania, które pojawiło się w opisie inicjatywy przed samym wydarzeniem, konstruuje określoną narrację o kluczowych przyczynach globalnego ocieplenia²¹:

- 20 Osoby „niezrzeszone” rozumiem jako przemawiające w trakcie analizowanych wydarzeń demonstracyjnych w Warszawie, Trójmieście i Wrocławiu, przy których nie została podana informacja o inicjatywie, którą reprezentują, i takie, które w treści przemówienia nie wskazały organizacji, do której przynależą. Nie jest dla mnie istotne, czy osoba przemawiająca w rzeczywistości jest w jakikolwiek sposób zrzeszona formalnie bądź nieformalnie, a w jaki sposób ujawniają się pewne reprezentacje oraz struktury działania w obrębie samych demonstracji. Pokazuje to – jak uważam – również specyfikę uwikłania lokalnego aktywizmu, otwierania przestrzeni dla innych grup oraz tworzenia sojuszy pomiędzy inicjatywami.
- 21 Więcej o argumentacji wyboru hasła przewodniego warszawskiej Manify 2020: Kuźnicka, A. i in. (red.) (2020), „Gazeta Manifowa”. Warszawa: Porozumienie Kobiet

Chcemy zwrócić szczególną uwagę na katastrofę klimatyczną, która dzieje się tu i teraz, dotyczy każdej i każdego z nas. Chcemy stanąć ramię w ramię z aktywistkami i aktywistami klimatycznymi, prozwierzęcymi, pokazać, że klimat jest również naszą sprawą – sprawą feministyczną. Chcemy pokazać, że system kapitalistyczny niszczy tę planetę, korporacje zawłaszczają dobra wspólne, jednocześnie prowadząc narrację, która spycha odpowiedzialność na jednostki, a władze państw, pod wpływem właścicieli i prezesów tych korporacji, nie podejmują zmian systemowych, które są główną drogą na ratunek dla naszego gatunku.

(xxi Warszawska Manifa! – strona wydarzenia na Facebooku²²)

Podczas tegorocznych Manif jako główny czynnik zmian klimatu wskazano zatem kapitalizm, którego zasady ciągłego wzrostu zysków i akumulacji kapitału dyscyplinują i kontrolują funkcjonowanie systemu ekonomiczno-politycznego i społecznego. To przede wszystkim – jak stwierdzają uczestniczki manifestacji – doprowadza do degradacji środowiska naturalnego oraz niekontrolowanej emisji gazów cieplarnianych. Funkcjonowanie systemu kapitalistycznego jest nie do pogodzenia z realnym przeciwdziałaniem nadmiernej eksploatacji planety, ponieważ jest ona jego nieodłącznym składnikiem:

Funkcjonowanie systemu kapitalistycznego jest nie do pogodzenia z realnym przeciwdziałaniem nadmiernej eksploatacji planety, ponieważ jest ona jego nieodłącznym składnikiem.

...

8 Marca: manifa.waw.pl/wp-content/uploads/2020/03/Gazeta_Manifowa_2020.pdf [dostęp: 4.09.2021].

22 xxi Warszawska Manifa! (2020): facebook.com/events/1095628110787212 [dostęp: 4.09.2021].

Po pierwsze i najważniejsze, trzeba to powiedzieć głośno i wyraźnie: do kryzysu klimatycznego doprowadził nas kapitalizm, doprowadziła nas logika nieskończonego wzrostu na ograniczonej planecie. I właśnie ten kapitalizm przez całe wieki brał i brał, i brał z zasobów planety, ukrywając wszystkie koszty, które płacimy teraz wszyscy i wszystkie. To są ogromne emisje dwutlenku węgla, to jest degradacja środowiska naturalnego, to jest ginienie gatunków i wiele, wiele innych rzeczy, których doświadczamy już dzisiaj.

(Ida_Obóz dla Klimatu, Warszawa 2020)

Podobnie traktowana jest planeta Ziemia, na której żyjemy, która nas karmi i poi. Obchodzimy się z nią jak z obiektem, z którego możemy brać bez opamiętania, nie dając nic w zamian. Za pomocą medialnej propagandy próbuje się nas przekonać, że można dalej bezkarnie spalać węgiel, zużywać tony plastiku, nieustannie kupować i konsumować.

(Joanna_Partia Zieloni, Trójmiasto 2020)

Podobną opowieść konstruowano na wrocławskiej Manifie, która przeszła pod hasłem: „Matka Ziemia, nie ojciec kapitalizm”. Kwestie planety i kapitalizmu zostały tu upersonifikowane w rolach patologicznej, patriarchalnej rodziny. Kwintesencją wizerunku ojca jest wzrost gospodarczy mierzony jedynie ekonomicznymi wskaźnikami, „zielone mydlenie oczu” (ang. *greenwashing*), ciągłe napędzanie konsumpcjonizmu:

Ojciec Kapitalizm to fanatyk wzrostu gospodarczego. Półmieszkania zajebane wykresami PKB – najgorsze. Stare maszyny wyrzuca do ostatniego pokoju, żeby nie było ich widać. Odpady zamiata pod łóżko. Wszędzie zalegają

gnijące resztki jedzenia, mimo że wielu z nas jest głodnych. Z kranu ledwie leci brudna woda, a powietrzem nie da się oddychać. Ojciec powołuje się na jakieś stare bajki i twierdzi, że Matka jest od tego, żeby to wszystko sprzątać. [...] Nie patrzcie na moje kopalnie, fabryki i prywatne odrzutowce. Zignorujcie moje strategie marketingowe, kampanie reklamowe, wydatki na lobbying i kolekcje. To wszystko jest mi potrzebne dla uzyskania potrzebnego wzrostu – a wzrost jest najważniejszy. Jak długo nie będziecie mu zagrażać, pozwolę wam bawić się w to całe ratowanie planety.

(Wiktorija_Manifa Wrocław, Wrocław 2020)

Jednocześnie wyłania się druga z kluczowych kategorii opisu – dominacja, precyzyjniej określana również terminem „patriarchat”. Co istotne, nie pojawia się ona jedynie w przemówieniach aktywistek feministycznych, ale również działaczek prozwierzęcych i osób reprezentujących inicjatywy klimatyczne. W przytoczonym przemówieniu patriarchat pojawia się w klasycznym ujęciu rządów ojca, które odzwierciedlają „męską dominację” regulującą stosunki władzy i podporządkowania²³. Oddziałują na siebie z kapitalizmem, stale reprodukując system nierówności i wyzysku:

Ich wspólnym mianownikiem jest system kapitalistyczny. On troszczy się jedynie o ciągły wzrost, który nie będzie możliwy bez darmowych pracowników w domach, nisko opłacanych pracowników w fabrykach czy zwierząt w rzeźniach. Dlatego granicą walki z dominacją nie powi-

23 Ortner, S.B. (2014), *Too Soon for Post-feminism. The Ongoing Life of Patriarchy in Neoliberal America*, „History and Anthropology”, 25 (4).

nien być gatunek ludzki. W tę relację wpisane są również zwierzęta, kulturowo uznane za gorsze i podległe.

(Manifestantka, Warszawa 2020)

[A]le też wiemy, że [...] degradacja planety, wykorzystywanie jej do maksimum wpisuje się w długie trwanie patriarchy i długie trwanie wykorzystywania wszystkiego do samego sedna.

(Asia_Extinction Rebellion, Wrocław 2020)

Nie możemy skutecznie walczyć z przemocą wobec kobiet, jeśli nie dostrzegamy cierpienia innych istot, które równolegle padają ofiarą tego samego sprawcy, zwierząt towarzyszących. Czasami są niezależną ofiarą. Nieraz też ich dręczenie albo zabijanie jest dodatkową przemocą wobec partnerki. Mechanizmy przemocy są takie same, niezależnie od tego, kto jest ofiarą. To poczucie władzy i poczucie bezkarności jednocześnie.

(Karolina, Warszawa 2020)

Kluczowym zagadnieniem narracji o patriarchacie jest jego wpływ na kształtowanie systemu za pośrednictwem hierarchicznych struktur podporządkowania i bezpośrednio wpisanych w nie relacji opresji:

Pragniemy wpływu, kontroli, ulegamy sugestiom. Te egoistyczne potrzeby ludzi wykształciły opresyjne, hierarchiczne systemy, które generują różne role. Role, które sankcjonują nierówne traktowanie wynikające z płci, rasy, pochodzenia, wyznania, niepełnosprawności czy gatunku. Tak powstał patriarchy. Dokładnie w ten sam sposób powstał antropocentryzm. Trudno go zrozumieć,

ponieważ trzeba wyjść z uprzywilejowanej pozycji bycia człowiekiem i spojrzeć szerzej.

(Manifa 2020 // Matka Ziemia, nie ojciec kapitalizm – strona wydarzenia na Facebooku²⁴)

Patriarchat i oparty na nim kapitalistyczny rynek gospodarki globalnej bazuje na hierarchii, w której to my, kobiety, zajmujemy niższą pozycję. Utrzymywanie nas tam pozwala systemowi w ogóle funkcjonować. Nasza codzienna, nieodpłatna praca jest fundamentem społeczeństwa, a nie oferuje nam w zamian poczucia bezpieczeństwa czy niezależności.

(Joanna_Partia Zieloni, Trójmiasto 2020)

Dość już mamy patriarchalnej hierarchii. Potrzebujemy nowego porządku, bo kobiety i Ziemia mają za dużo do zniesienia.

(Lidka_TAK, Trójmiasto 2020)

Ta wyłaniająca się z przemówień opowieść, w której najważniejsze miejsce zajmuje wzajemne oddziaływanie na siebie kapitalizmu i patriarchy, jest próbą zrozumienia i wzmocnienia dyskursu o systemowych i strukturalnych przyczynach katastrofy klimatyczno-ekologicznej. Za jej pośrednictwem akcent odpowiedzialności przesuwany jest z abstrakcyjnej jednostki na sposób działania systemu, przy jednoczesnym silnym podkreśleniu zgubności antropocentryzmu.

Żądamy szacunku do Ziemi i ich mieszkańców, w tym zwierząt. Dość niszczenia środowiska i naturalnych za-

24 *Manifa 2020 // Matka Ziemia, nie ojciec kapitalizm* (2020): [facebook.com/events/138235790763828](https://www.facebook.com/events/138235790763828) [dostęp: 4.09.2021].

sobów, wycinania drzew oraz bezsensownego zabijania zwierząt dla przyjemności i prywatnych zysków. Mówimy dość selekcji i zabijaniu zwierząt. Mówimy dość ginieciu kolejnych gatunków zagrożonych wskutek ludzkiej działalności i chciwości. Żądamy zmian systemowych, które realnie wpłyną na zatrzymanie katastrofy klimatycznej. Nie godzimy się na narrację, która spycha odpowiedzialność na jednostki, kiedy to chciwość szefów korporacji i koncernów jest realną przyczyną negatywnych zmian klimatycznych.

(Manifestantka_pk8M, Warszawa 2020)

W tej wyłaniającej się z demonstracji wizji system, którego podstawową wartością jest konsumpcjonizm, dążenie do maksymalizacji zysków

System, którego podstawową wartością jest konsumpcjonizm, dążenie do maksymalizacji zysków oraz struktury dominacji i opresji, jest z założenia sprzeczny z ochroną dobra wspólnego.

oraz struktury dominacji i opresji, jest z założenia sprzeczny z ochroną dobra wspólnego. Tak postrzegany problem zmian klimatu coraz mocniej wykracza poza ruch feministyczny, obejmuje także inicjatywy klimatyczne. Podczas madryckiej Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu

w 2019 r. (COP25) Greta Thunberg stwierdziła, że „kryzys klimatyczny nie dotyczy wyłącznie środowiska naturalnego. To kryzys praw człowieka, sprawiedliwości i woli politycznej. Stworzyły go i napędzają systemy kolonialnego, rasistowskiego i patriarchalnego ucisku. Musimy je obalić²⁵.

25 Thunberg, G. i in. (2019), *Why We Strike Again*, Social Europe: socialeurope.eu/why-we-strike-again [dostęp: 4.09.2020].

Nie ma równości płci na martwej planecie

Zilustrowana przemówieniami narracja o przyczynach zmian klimatu ma bezpośredni wpływ na budowany w czasie analizowanych demonstracji obraz społecznych konsekwencji tych zmian. Dobrze widoczne jest to w przemówieniu Aleksandry, autorki zina poświęconego pracownikom_kom seksualnym. Wychodzi ona od sposobu funkcjonowania kapitalizmu:

Dziś przede wszystkim stajemy ramię w ramię przeciwko wyzyskowi, wyzyskowi, który jest sednem kapitalizmu. Wyzysk, który ma miejsce w różnych kontekstach, to jest eksploatacja przyrody, niszczenie jej w imię chciwości i zysku, bez oglądania się na koszty i konsekwencje. Dziś widzimy konsekwencje tych działań w postaci katastrofy klimatycznej. Ona prowadzi zarówno do wyniszczenia natury, ale też cierpienia ludzi i narażenia na jeszcze większe ryzyko przemocy, przede wszystkim tych, którzy już teraz doświadczają braku uznania.

(Aleksandra, Warszawa 2020)

Osoby uczestniczące w Manifach zwracają uwagę, że globalne ocieplenie nie jest jedynie problemem ekologicznym, ale również społecznym. Jego skutki wpływają zarówno na naturę, jak i na łączące nas relacje społeczno-gospodarcze, prowadząc do wzmocnienia obecnego systemu nierówności i opresji oraz wytwarzania nowych mechanizmów wykluczenia. Na tę współzależność wskazuje Maria ze związku zawodowego Inicjatywa Pracownicza:

Globalne ocieplenie nie jest jedynie problemem ekologicznym, ale również społecznym.

Chciałam wam powiedzieć, że na całym świecie to kobiety z klasy pracującej ponoszą największe koszty zmian

klimatycznych. To one najbardziej odczuwają skutki zniszczonych upraw i drożejącej żywności. To kobiety... no dobra. To w nas najmocniej uderzają kryzysy gospodarcze i katastrofy naturalne. To kobiety najczęściej wykonują pracę na umowach śmieciowych albo w sektorze nieformalnym, a ich warunków zatrudnienia nie reguluje Kodeks pracy. To one pierwsze stracą pracę w przypadku kryzysu gospodarczego, wywołanego zmianami klimatu. To kobiety częściej wykonują płatną i nieodpłatną pracę opiekuńczą, sprząając, opiekując się dziećmi, osobami starszymi, w miejscach pracy niedostosowanych do wzrostu temperatur. To praca opiekuńcza sprawia również, że kobietom trudniej jest uciec przed katastrofami naturalnymi, takimi jak sztormy, pożary i powodzie.

(Maria_Inicjatywa Pracownicza, Warszawa 2020)

Analizy dotychczasowych skutków zmian klimatu oraz różnego rodzaju klęsk wyraźnie pokazują, że zarówno bezpośrednie następstwa, jak i ich długofalowy wpływ na poszczególnych członków społeczeństw nie są równomiernie rozłożone (więcej na temat skutków zmian klimatu dla kobiet w rozdziale 6). Są one determinowane m.in. przez pochodzenie etniczne²⁶, klasę społeczną²⁷, stopień sprawności, płeć²⁸. Widać to tak-

26 Hartman, C., Squires, G. (red.) (2006), *There Is No Such Thing as a Natural Disaster. Race, Class, and Hurricane Katrina*. New York–London: Routledge.

27 Bradshaw, S. (2004), *Socio-economic Impacts of Natural Disasters. A Gender Analysis*. Santiago: United Nations Publications: repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5596/So45330_en.pdf [dostęp: 1.12.2021].

28 Khondker, H.H. (1996), *Women and Floods in Bangladesh*, „International Journal of Mass Emergencies and Disasters”, 14 (3); Neumayer, E., Plümper, T. (2007), *The Gendered Nature of Natural Disasters. The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002*, „Annals of the Association of American Geographers”, 97 (3).

że w analizowanych materiałach z kolejnych wydarzeń. W Warszawie zwróciła na to uwagę Ida z nieformalnej inicjatywy Obóz dla Klimatu:

Katastrofa klimatyczna wcale nie spadnie na wszystkich po równo. A wręcz przeciwnie. W pierwszej kolejności tragedii doświadczać będą te, które już wcześniej cierpiały najbardziej. To są osoby nieheteronormatywne, to są osoby ubogie, to są osoby wykluczone, osoby z niepełnosprawnościami, osoby niebiałe, a nie szefowie wielkich korporacji, którzy dążąc do maksymalizacji swoich, i tylko swoich zysków, sprowadzili na nas katastrofę.

(Ida_Obóz dla Klimatu, Warszawa 2020)

Tak konstruowana narracja uwidacznia i wzmacnia obraz, który pokazuje, że „zmiany klimatu stanowią bezpośrednie i dalekosiężne zagrożenie dla ludzi i społeczności na całym świecie oraz mają wpływ na pełne korzystanie z praw człowieka”²⁹. Dochodzi do tego zarówno wewnątrz społeczeństw, w których osoby gorzej sytuowane oraz wykluczane mierzą się z kolejnymi formami opresji, jak i w skali globalnej – np. w relacjach między państwami³⁰. W tym drugim przypadku kraje globalnego Południa ponoszą najpoważniejsze konsekwencje wzrostu globalnej temperatury Ziemi, co jest zarzewiem wewnętrznych konfliktów związanych z ograniczeniami w dostępie do wody i gruntów rolnych zapewniających dotychczas wyżywienie oraz pracę.

Będzie coraz więcej uchodźców i uchodźczyń. Coraz więcej ludzi będzie chciało się dostać do Europy. Takie

29 Raworth, K. (2008), *Problem klimatu a prawa człowieka*. Tłum. KONTEKST Translations. Oxfam International: Polska Zielona Sieć, Polska Akcja Humanitarna: zielonasiec.pl/IMG/pdf/cwhr_PL.pdf [dostęp: 4.09.2021].

30 Kaniewska, M. (2013), *Zmiany klimatyczne jako czynnik pogłębiający nierówności społeczne*, „Journal of Modern Science”, 17 (2).

schematy będą się powielać, bo żyjemy w świecie, w którym trzeba definiować takie zagadnienia, jak np. „uchodźca klimatyczny”. I to jest przerażające, że to ciężko zrozumieć.

(Iza_Obóz dla Klimatu, Wrocław 2020)

Z omawianych materiałów wyłania się obraz niesprawiedliwości związanej ze zmianami klimatu na wielu płaszczyznach. Poszczególne narracje tworzą szerszą intersekcjonalną perspektywę, która ujawnia wyzwania wynikające z krzyżowania się różnych kategorii społecznych, takich jak kolor skóry, klasa, płeć, położenie geograficzne oraz to, jak oddziałując na siebie, potęgują wykluczenie (więcej na temat niesprawiedliwości klimatycznej w ujęciu intersekcjonalnym w rozdziale 5).

Dlaczego utrzymujemy system, który prowadzi nas do skrajnej przepaści? Dlatego że kapitalizm ma świetnie zorganizowane mechanizmy antagonizowania poszczególnych grup. I tak prawicowi ekstremiści walczą z uchodźcami, osobami LGBTQ+. Państwo zwalcza aktywistki i aktywistów działających dla przyrody, a także niezależne grupy wolnościowe. Kościół straszy „ekologistami”, jak ich nazywa, i próbuje kontrolować nas, kobiety. Robi to za pomocą idealnie skonstruowanego systemu opresji, który odbiera nam nasze prawo o decydowaniu o własnym ciele, jednocześnie narzucając nam normy i role, które dla nas przygotował.

(Manifestantka, Warszawa 2020)

Solidarność naszą siłą

Zmiany klimatyczno-ekologiczne są najpoważniejszym zagrożeniem XXI w. Ich katastrofalny obraz, który wyłania się ze słów uczestniczek i uczestników wzmiankowanych demonstracji, może wywoływać nie-

chęć do podejmowania jakichkolwiek działań (więcej o psychologii aktywizmu klimatycznego w rozdziale 17). Jednak w wyniku wciąż nieadekwatnych reakcji rządów i międzynarodowych instytucji zawiązują się oddolne inicjatywy na rzecz realizacji prawa do przyszłości.

Potrzebujemy systemowych, strukturalnych zmian.

W logice krótkoterminowego zysku nie będziemy miały gdzie mieszkać. Spłonimy wszystkie i wszyscy, a ci, dla których dużo ważniejsze jest pomnażanie kapitału i utrzymanie swojego statusu, po prostu nas spalą. Cały ten system oparty jest na wyzysku pracującej większości, po to żeby zysk miały tylko te/ci nieliczne/nieliczni. Ten system dojeżdża nas już, kurwa, teraz. I tylko zjednoczone możemy doprowadzić do tego, żeby nasz głos był słyszalny, a każdy nasz postulat spełniony.

(Florentyna_pK8M, Warszawa 2020)

Uczestniczki i uczestnicy przemawiający podczas manifestacji podkreślają konieczność wspólnej walki, wykraczającej poza dotychczasowe podziały, oraz połączenia działań różnych ruchów społecznych na gruncie wspólnych wartości. Te nawoływania są próbą ucieleśnienia dążeń do szerszych zmian systemowych. W tym ujęciu samoorganizacja obywatelska na rzecz przeciwdziałania katastrofie klimatyczno-ekologicznej jest ruchem odrzucenia dotychczasowych porządków kapitalistycznych i patriarchalnych. Wspólna i solidarna walka obywatelska ma urzeczywistnić te cele.

Samoorganizacja obywatelska na rzecz przeciwdziałania katastrofie klimatyczno-ekologicznej jest ruchem odrzucenia dotychczasowych porządków kapitalistycznych i patriarchalnych.

Wartość jednostki w tym systemie zależy od jej użyteczności, dlatego świadome wielowymiarowości systemu opresji, w jakim żyjemy, coraz częściej podnosimy kwestie łączenia naszych walk. Wspólnym mianownikiem dla nich jest system kapitalistyczny.

(Manifestantka, Warszawa 2020)

[B]ardzo się cieszę, że doszło do takiej sytuacji, gdzie wszystkie środowiska aktywistyczne, czy to feministyczne, równościowe, antyfaszystowskie, ruchy klimatyczne i środowiskowe, i ekologiczne działają razem, przeciwko kapitalizmowi, przeciwko patriarchatowi, bo doszliśmy do takiego momentu, w którym widzimy, jak te naczynia są połączone, i że nie ma jednego bez drugiego, że wiemy, że na martwej planecie nie będzie feminizmu, miłości, równości.

(Asia_Extinction Rebellion, Wrocław 2020)

Nie możemy skutecznie walczyć, tak jak mówiła moja przedmówczyni, z opresyjnym językiem wobec kobiet, jeśli nie zawalczymy z krzywdzącym językiem w ogóle. To potężne narzędzie umniejszania krzywd, umniejszania wagi, odbierania głosu i uprzedmiotawiania. Wszystkie dobrze wiemy, jak to jest.

(Karolina, Warszawa 2020)

Na pierwszy plan wysuwa się przekonanie, że walka z katastrofą klimatyczną jest nierozzerwalnie związana z kampanią na rzecz kształtu systemu społecznego. Dlatego pod wspólnym sztandarem walki o jej zmaterializowanie muszą stać zarówno nowe ruchy klimatyczne, jak i dotychczasowe ruchy i inicjatywy feministyczne, pracownicze

oraz prozwierzęce, ponieważ w codziennym działaniu skupiają się one na innym wymiarze tego samego zjawiska.

W swojej działalności chcemy się skupiać m.in. na kładzeniu nacisku na powiązanie różnych ruchów progresywnych: feministycznych, propracowniczych, lokalnych, ekologicznych, chłopskich, prozwierzęcych, ponieważ uważamy, że te wszystkie, pozornie oderwane od siebie organizacje walczą o jedno – o zaprzestanie wykorzystywania kobiet, biednych ludzi, całego ekosystemu przez patriarchalny, globalny kapitalizm. [...] Aby stworzyć realną, systemową alternatywę, gdzie nikt już nie będzie wyzyskiwany, my wszystkie musimy połączyć siły, bo los kobiet i Matki Ziemi jest wspólny.

(Ania_Towarzystwo Solidarności Globalnej, Wrocław 2020)

Potrzebujemy działać razem, pomagać sobie nawzajem i wyciągać ręce wszędzie tam, gdzie nie dotarł ten czy inny przywilej. [...] Walka o sprawiedliwość klimatyczną to jest, była i zawsze będzie walka polityczna. I jest ona powiązana z innymi ruchami emancypacyjnymi.

(Ida_Obóz dla Klimatu, Warszawa 2020)

By skutecznie walczyć z ich przemocą, musimy walczyć z każdym jej rodzajem. Dlatego apeluję o siostrzeństwo ponadgatunkowe. Nie możemy też skutecznie walczyć z uprzedmiotowieniem kobiet w sferze publicznej, jeżeli godzimy się na to, aby inne istoty traktować jak rzeczy.

(Karolina, Warszawa 2020)

W tym wyobrażeniu oddolne inicjatywy i ruchy obywatelskie łączą się we wspólnym działaniu, wzajemnie się przenikają, by oddziaływać

na różnych płaszczyznach realizacji wspólnego celu. W ten sposób ożywiają proces obywatelskiego wpływu, wypracowując kolejne sposoby zaangażowania i budowania politycznej sprawczości, a poprzez tworzenie przestrzeni do wybrzmienia różnych głosów wzajemnie się uświadamiają w kwestii zróżnicowanego doświadczenia opresji i wykluczenia.

Dlatego dziś szczególnie ważne są solidarność i wzajemne wsparcie. Tylko będąc razem i wspierając się w różnych życiowych sytuacjach, wyborach, możemy wspólnie przeciwstawić się przemocy, seksizmowi, patriarchy, rasizmowi i kapitalizmowi.

(Manifestantka_Sex Work Polska, Trójmiasto 2020)

Podsumowanie. Zmiany społeczne, nie klimatyczne

Przedstawione w tym rozdziale narracje z manifowych demonstracji pokazują wysoką wrażliwość na społeczne i nierówno rozkładające się konsekwencje katastrofy klimatyczno-ekologicznej, a także na jej źródła i przyczyny. Z jednej strony są one ukierunkowane na zaprezentowanie różnych doświadczeń wykluczenia i opresji, z drugiej są politycznie zorientowane na wypracowanie wizji zmian systemowych, które „dążą do podważenia hegemonicznych schematów i dostarczenia alternatywnych wiarygodnych sposobów pojmowania rzeczywistości”³¹.

Poszukiwanie przyczyn obecnego stanu oraz społecznej alternatywy zasada się na feministycznej teorii i praktyce, a włączenie perspektywy narracyjnej przyczynia się do poszerzenia debaty publicznej i zwrócenia uwagi na szerszy kontekst systemowy. Kluczowy problem zmian klimatu doprecyzowywany w kolejnych przemówieniach staje się częścią obszerniejszej i złożonej opowieści o dominacji i opresji

31 de Sousa Santos, B. (2020), *Gdyby Bóg był aktywistą praw człowieka*. Tłum. Barszczeński, J.P. Kraków: zw Nomos, s. 20.

wpisanych w system kapitalistyczny i patriarchalny. Wspólne demonstrowanie staje się przestrzenią produkcji określonych znaczeń, a rama narracyjna uwzględniająca przyczyny i skutki katastrofy klimatyczno-ekologicznej pozwala na zintegrowanie różnych środowisk i inicjatyw.

W przypadku inicjatyw feministycznych nie było to nowe ujęcie, lecz raczej spojrzenie na inne zagadnienie z dotychczasowej perspektywy. Umożliwiło to połączenie pod jednym sztandarem różnych inicjatyw obywatelskich, które w tym zbiorowym działaniu skonstruowały wspólną narrację. Jej sednem jest dążenie do bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego społeczeństwa, co jest niemożliwe bez radykalnego przekształcenia systemu gospodarczego i społecznego. To wszechobecny kapitalizm wraz z patriarchalną dominacją doprowadził do największego w historii kryzysu klimatyczno-ekologicznego i zbudowania społeczeństw opartych na nierównościach. Dlatego w tych wyobrażeniach nie chodzi o zmianę poszczególnych elementów tego systemu, tylko o głęboką transformację, całościową przebudowę, przy jednoczesnym urzeczywistnianiu idei sprawiedliwości społecznej.

Dążenie do bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego społeczeństwa jest niemożliwe bez radykalnego przekształcenia systemu gospodarczego i społecznego. To wszechobecny kapitalizm wraz z patriarchalną dominacją doprowadził do największego w historii kryzysu klimatyczno-ekologicznego i zbudowania społeczeństw opartych na nierównościach.

Zaproszenie do dyskusji

Dziękuję za przeczytanie rozdziału, w którym starałem się odtworzyć zbiorowo wytwarzane narracje o katastrofie klimatyczno-ekologicznej. Wsłuchując się w głosy uczestniczek_ków tego typu wydarzeń, możemy dowiedzieć się o różnych doświadczeniach i czasami przekonać się, że pewne kwestie nie są tylko naszymi indywidualnymi troskami, lecz głębszym problemem, z którym mierzą się również inni. Dlatego jestem ciekaw, która z przedstawionych tu perspektyw lub kwestii jest dla Ciebie szczególnie istotna? Dlaczego?

Ten rozdział kończy się wnioskiem o zbiorowym dążeniu do głębokiej przebudowy obecnego systemu, więc chciałbym zapytać, jak wyobrażasz sobie społeczeństwo twoich marzeń? Co według Ciebie musiałoby się stać, aby to wyobrażenie mogło się spełnić?

Polecane źródła

- Mitchell, D.O., Abujbara, J., Boyd, A., Taminato, M. (red.) (2018), *Beautiful Rising. Creative Resistance from the Global South*. New York, London: OR Books.
- Boyd, A., Mitchell, D.O. (2012), *Beautiful Trouble. A Toolbox for Revolution*. New York, London: OR Books.
- Johnson, A.E., Wilkinson, K.K. (red.) (2020), *All We Can Save. Truth, Courage, and Solutions for the Climate Crisis*. New York: One World.
- Solnit, R. (2019), *Nadzieja w mroku*. Tłum. Dzierzgowska, A., Królak, S. Kraków: Karakter.

Wyjaśnione w słowniku

czerwone wdowy, denializm klimatyczny, globalne Południe, *greenwashing*/ekościema, intersekcjonalna perspektywa/intersekcjonalnie, kontrpubliki, Manifa, opresja, patriarchy, siostrzeństwo, sprawiedliwość klimatyczna, teoria ugruntowana, uchodźczyni_ca klimatyczna_ny

BIBLIOGRAFIA

- Butler, J. (2016), *Zapiski o performatywnej teorii zgromadzeń*. Tłum. Bednarek, J. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Charmaz, K. (2006), *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London–Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Chase-Dunn, C., Almeida, P. (2020), *Global Struggles and Social Change*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Desperak, I. (2013), *Płeć zmiany. Zjawisko transformacji w Polsce z perspektywy gender*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Hartman, C., Squires, G. (red.) (2006), *There Is No Such Thing as a Natural Disaster. Race, Class, and Hurricane Katrina*. New York–London: Routledge.
- Holmberg, A., Alvinus, A. (2020), *Children's Protest in Relation to the Climate Emergency. A Qualitative Study on a New Form of Resistance Promoting Political and Social Change*, „Childhood”, 27 (1), s. 78–92: doi.org/10.1177%2F0907568219879970.
- Johnson, A.E., Wilkinson, K.K. (red.) (2020), *All We Can Save. Truth, Courage, and Solutions for the Climate Crisis*. New York: One World.
- Kaniewska, M. (2013), *Zmiany klimatyczne jako czynnik pogłębiający nierówności społeczne*, „Journal of Modern Science”, 17 (2), s. 439–452.
- Khondker, H.H. (1996), *Women and Floods in Bangladesh*, „International Journal of Mass Emergencies and Disasters”, 14 (3), s. 281–292.
- Kowalska, B., Nawojski, R. (2019), *Uwaga, uwaga, tu obywatelki! Obywatelstwo jako praktyka w Czarnych Protestach i Strajkach Kobiet*, w: Korolczuk, E., Kowalska, B., Ramme, J., Snochowska-Gonzalez, C. (red.), *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, s. 45–81.
- Martínez García, A.B. (2020), *Constructing an Activist Self. Greta Thunberg's Climate Activism as Life Writing*, „Prose Studies”, 41 (3), s. 1–18: doi.org/10.1080/01440357.2020.1808923.
- Nawojski, R. (2019), *Nasza (bez)nadzieja. W poszukiwaniu utopii w obywatelskim współdziałaniu w trakcie Czarnych Protestów i Strajków Kobiet*, w: Slany, K., Struzik, J., Ślusarczyk, M. i in. (red.), *Utopie kobiet. 100 lat praw wyborczych kobiet (1918–2018)*. Kraków: WUJ, s. 231–247.
- Nawojski, R., Pluta, M., Zielińska, K. (2018), *The Black Protests. A Struggle for (Re)Definition of Intimate Citizenship*, „Praktyka Teoretyczna”, 30 (4), s. 51–74: doi.org/10.14746/prt.2018.4.2.
- Neumayer, E., Plümper, T. (2007), *The Gendered Nature of Natural Disasters. The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002*, „Annals of the Association of American Geographers”, 97 (3), s. 551–566: doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x.
- Ortner, S.B. (2014), *Too Soon for Post-feminism. The Ongoing Life of Patriarchy in Neoliberal America*, „History and Anthropology”, 25 (4), s. 530–549: doi.org/10.1080/02757206.2014.930458.

- Smyth, I., Walters, L. (2020), „*The Seas Are Rising and So Are We!*” – *A Conversation Between Two Women in Extinction Rebellion*, „Gender & Development”, 28 (3), s. 617–635: doi.org/10.1080/13552074.2020.1833481.
- de Sousa Santos, B. (2020), *Gdyby Bóg był aktywistą praw człowieka*. Tłum. Barszczyński, J.P. Kraków: zw Nomos.

Raporty

- Bradshaw, S. (2004), *Socio-economic Impacts of Natural Disasters. A Gender Analysis*. Santiago: United Nations Publications: repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5596/S045330_en.pdf.
- IPCC (2018), *Global Warming of 1.5°C*, IPCC: ipcc.ch/sr15.
- de Moor, J., Uba, K., Wahlström, M. i in. (red.) (2020), *Protest for a Future II. Composition, Mobilization and Motives of the Participants in Fridays for Future Climate Protests on 20–27 September, 2019, in 19 Cities around the World*. Stockholm: Swedish Research Council for Sustainable Development, FORMAS: gup.ub.gu.se/file/208059.
- Raworth, K. (2008), *Problem klimatu a prawa człowieka*. Tłum. KONTEKST Translations. Oxfam International: Polska Zielona Sieć, Polska Akcja Humanitarna: zielonasiec.pl/IMG/pdf/cwahr_PL.pdf.

Źródła internetowe

- Doherty, B., de Moor, J., Hayes, G. (2018), *The „New” Climate Politics of Extinction Rebellion?*, openDemocracy: opendemocracy.net/en/new-climate-politics-of-extinction-rebellion.
- Extinction Rebellion Polska*: extinctionrebellion.pl/pl/about-us.
- klimatuJ*: facebook.com/klimatUJ.
- Kuźnicka, A. i in. (red.) (2020). „Gazeta Manifowa”. Warszawa: Porozumienie Kobiet 8 Marca: manifa.waw.pl/wp-content/uploads/2020/03/Gazeta_Manifowa_2020.pdf.
- Łukasiak, L., Czyżewska, B. (2020), *Red Rebel Brigade: Kim są czerwone wdowy na protestach?*, Vogue: vogue.pl/g/10164/red-rebel-brigade-kim-sa-czerwone-wdowy-na-protestach.
- Manifa 2020 // Matka Ziemia, nie ojciec kapitalizm* (2020): facebook.com/events/138235790763828.
- Młodzieżowy Strajk Klimatyczny*: msk.earth/postulaty.
- Nieposłuszne*: facebook.com/nieposluszne.
- nieposłuszne*: instagram.com/nieposluszne.
- Reiter, P. (2019), *Manifa 2019. „To my jesteśmy rewolucją. Dość litości dla przemocowych gości”*, Wysokie Obcasy: wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,24507489,manifa-2019-to-my-jestesmy-rewolucja-dosc-litosci-dla-przemocowych.html.

Taylor, M., Watts, J., Bartlett, J. (2019), *Climate Crisis. 6 Million People Join Latest Wave of Global Protests*, Guardian: theguardian.com/environment/2019/sep/27/climate-crisis-6-million-people-join-latest-wave-of-worldwide-protests.

Thunberg, G., Neubauer, L., Valenzuela, A. (2019), *Why We Strike Again*, Social Europe: socialeurope.eu/why-we-strike-again.

xxi *Warszawska Manifa!* (2020): facebook.com/events/1095628110787212.